

Kartų santykiai literatūroje

Kartų kaita ir dinamika paremta santykiu tarp seno ir naujo, tradicijos ir novatoriškumo. Toks santykis išryškėja Kazio Binkio palinkėjime trečiosios kartos atstovams, kuriame poetas išreiškia tikėjimą jų dvasios veržlumu ir viltį, kad jaunuoliai saugos ir vertins pirmųjų kartų kurtą valstybę, kurs ją sau ir ateinančioms kartoms. Išskirdamas tris su Lietuvos valstybingumo vystymosi raida susietas kartas, Binkis parodo ne tik gilų tarpukario žmogaus sąmonės susisaistymą su valstybe, bet ir išryškina amžinąjį kartas siejantį tradicijos perėmimą ir pritaikymą savam laikui. Binkio avangardistinis požiūris Lietuvos istorijos kontekste, trečiosios kartos jaunuoliams išėjus į mišką kovoti tėvynės vardan, motinoms apraudant žuvusius sūnus, atveria kitą kartų santykio matmenį, kurį simbolizuoja biblinis Marijos, ant kelių laikančios mirusį sūnų, įvaizdis. „Pieta“ atveria kartų prieštaravimo temą, jaunuolių pasiaukojimą dėl kilnaus tikslo, kurį vyresnioji karta turi apraudoti. Toks prieštaravimas santykis neprivalo būti kardinaliai destruktivus, tačiau išreiškia pagrindinę konflikto priežastį: idėjinę nesantaiką, nesutapimą.

Kartų santykį, paremtą mokymusi ir tradicijos tąsa, užtikrina prigimtinė žmogiškoji būklė (humanizmo filosofų plėtotą sąvoka), kuriai reikalingas idėjinis tęstinumas. Toks santykis ryškiausias šeimoje. Vienas iš Škėmos „Baltos drobulės“ naratyvų – autobiografiški „Antano Garšvos užrašai“ – tam tikra tapsmo (Bildungs) idėjos plėtotė. Juose charakteringas Garšvos tėvo prisiminimas – jautrios Wieniawskio eilės*, graudinančios Garšvą, menininko būdas, kurį Škėma atskleidžia antilaikiškais menininką atskiriančiais įvaizdžiais („Mano tėvas stovėjo atsišliejęs į akacijos medį ir rūkė ilgą ir brangų papirosą“). Akivaizdu, kad savireflektyvus Garšvos žvilgsnis (prisiminimai parašyti jau poetui subrendus) kildina didžiąją dalį Garšvos kaip poeto charakterio bruožų iš tėvo: „Ir tada per mano tėvą siurbėsi į mane liūdesys gamtoje, svetimumo pajutimas, vienišas siluetas <...>“ Tėvas ne tik moko Antanuką (tėvą vadina antru mokytoju po motinos), bet jautrios sielos vaikas, stebėdamas tėvą, perima jo būdą. Taip pat tėvas Garšvuką moko ir absoliučiuju tiesų, gėrio ir blogio supratimo: „Gražu ir baisu – štai pirmieji susiformavę abstraktūs žodžiai mano vaikiškoj galvutėj, nurimusį tėvą gamtoje bestebint.“ Analogiškai Savickio novelėje „Vagis“ vaikas, stebėdamas tėvą, mušantį arkliavagį, sako, kad tėvas geras,* tačiau supranta jo veiksmų žiaurumą („Tėtė, sako, geras, bet kam taip baisiai muša vagį“). Tiek jaunąjį Garšvuką, tiek Savickio vaiką būtent tėvai yra išmokę gėrio ir blogio sampratos, todėl vaikus ypač įskaudina, kai patriarchas, siejamas su idealu ir šeimos gerove, pamina moralę (provokatyvus prisiminimą užbaigiantis Garšvos sakiny „Kartais tėvas mušdavo mano motiną“ ir Savickio vaiko spingsintys smilkiniai*, reiškiantys fizinį skausmą regint situaciją). Vadinasi, tėvų figūros susijusios su karta iš kartos perduodama išmintimi, moralės normomis, todėl matydami vyresniosios kartos atstovus, nusižengiančius mokymui, vaikai lieka įskaudinti.

Prieštaravimas santykis tarp kartų kyla dėl vertybinės, idėjinės nesantaikos, atsiskleidžiančios konfliktų – ribinių situacijų (Kierkegaard) – metu. „Baltoje drobulėje“ viena ryškiausių ribinių situacijų susijusi su Garšvos motina ir jos išvežimu į psichiatrinę ligoninę. Artimi Garšvos ir motinos santykiai veda prie išdavystės („Buvau vienintelis, kuriuo motina pasitikėjo. Todėl įvykdžiau išdavystę.“), sukrenčiančios Garšvą, keliančios nuolatinį kaltės jausmą: „Ji nerėkė. Ji žiūrėjo. Turbūt šitaip žiūrėtų mirusio žmogaus siela, kuri pamatyty, kad aname pasaulyje tėra pragaras. Ir šis motinos žvilgsnis man vaidenasi, kai mano mokytojai aiškina, jog visata sutverta kaip Gėrio, Grožio, Harmonijos ženklas, ir žmogus kaltas dėl savo nelaimių.“ Ekspresyvus žvilgsnio įvaizdis rodo Garšvos patyrimo mastą – motinos išdavystė prisideda prie fragmentiškos, susiskaldžiusios jo sąmonės būties, gilina jo asmenybės dualumą prieštaraujant abstrakčių idealų reikšmėms. Mylimos motinos praradimas Garšvai reiškia dvasinės atramos praradimą, kurį egzistencialistinė asmeninės atsakomybės tema priartina prie katastrofos epochos žmogaus likimo. Panašus ribinės situacijos vertės mastas ir „Vagies“ vaiko sąmonėje. Vaiko apsisprendimas paleisti Kristų primenantį vagį susijęs su antilaikiška teisybės ir blogio tema, kuri stiprinama aliuzija į biblinį nukryžiuoto Kristaus įvaizdį. Savickio prozoje vaikas simbolizuoja pasaulio tyrumą, o suaugęs – vertybių slinktį, amoralumą, todėl novelės vaiko poelgis prilygsta dieviškosios tvarkos pažeidimui (Prometėją menantis pasipriešinimas autoritetui), kuris lemia tai, kad vaikas „šią dieną tapo įrašytas žmonių tarpan“. Poelgis, nukreiptas ne link asmeninio gėrio, yra vaiko tapsmo momentas, kartu simbolizuojantis ir lūžį tarp kartų. Abiejų vaikų poelgiai, susiję su prieštaringu santykiu su vyresne karta, reikalauja atsakomybės demonstravimo, tačiau iš esmės pakeičia ir praplečia savivokos ribas.

Tiek Antano Garšvos, tiek Savickio novelėje veikiančio vaiko pasaulėvoka giliai suformuota vyresniosios kartos, specifiskai tėviškų figūrų. Tačiau Škėmai ir Savickiui kuriant dvidešimto amžiaus žmonių paveikslus, kuriems būdingas dvilypumas ir tradicijos peržengimas, rūpėjo atsakomybės, gėrio ir blogio

samprata, jų konfliktas. Vaizduodami ribinėse situacijose atsidūrusius veikėjus ir jų pasirinkimus, autoriai aktualizuoja kartų konflikto temą ir jos pobūdį. Škėmos atveju konfliktas priveda prie katastrofizmui būtinos kančios (Šopenhauerio „Kenčiu, vadinasi egzistuoju“), Savickis renkasi ekspresionistams būdingą tradicijos pralaimėjimą modernumui (vaiko poelgis moralesnis nei tėvo mokymas). Abiem atvejais problemos vaizdavimas kartų santykių atžvilgiu yra tam tikras antilaikiškas literatūros „axis mundi“.

* pažymėti nedideli netikslumai